

Kişilik Ve Beş Faktör Kişilik Özellikleri: Kuramsal Bir Çerçeve*

İlhan ÇİÇEK¹

¹Batman Üniversitesi/Sağlık Yüksekokulu/Çocuk Gelişimi Bölümü,

Batman, Türkiye

cicekilhan7272@gmail.com

Ayşe Esra ASLAN²

²İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa/Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi/

Rehberlik Ve Psikolojik Danışmanlık Bölümü,

İstanbul, Türkiye

aeaslan@hotmail.com

Geliş Tarihi/Received:

23.10.2019

Kabul Tarihi/Accepted:

23.06.2020

Yayın Tarihi/Published:

30.06.2020

ÖZ

Çalışmanın amacı ergenlik dönemi içerisinde şekillenmeye başlayan kişilik kavramını kuramsal açıdan açıklamaya çalışmaktır. Kişilik kavramı eskiden beri üzerinde sıkça çalışılan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Kişiliğin bireysel olması ve ayırt ediciliğinin evrensel olmasına bağlı olarak, kişilik kavramı araştırma konusu olmaya devam etmektedir. Kişiliğin karmaşıklığından dolayı, literatürde kişiliği açıklamaya çalışan birçok kuramın var olduğu görülmektedir. Bu çalışmada kişilik kavramı alan yazında çokça kullanılan ayırıcı özellik kişilik kuramı çerçevesinde ele alınmıştır. Bu amaçla öncelikle kişilik ve kişilik özellikleri kavramlarına değinilmiş, ardından ayırıcı özellik kişilik kuramı ele alınmıştır. Ayırıcı özellik kişilik kuramının içerisinde yer alan beş faktör kişilik özellikleri olan özdenetim, uyum, dışadönüklük, nörotiklik ve gelişime açıklık faktörleri açıklanmıştır. Sonrasında literatürde beş faktör kişilik özelliklerinin üst düzey faktörleri olan durağanlık ve esneklik boyutlarına değinilmiştir. Sonuç olarak alan yazında kişilik ile ilgili çalışmaların güncelliğini hala koruduğu ve kişiliğin birçok yönden incelenme konusu olmaya devam ettiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kişilik, Beş Faktör Kişilik Özellikleri, Durağanlık, Esneklik

* Bu çalışma İstanbul Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Bölümü Eğitimde Psikolojik Hizmetler Bilim Dalı programında yapılan doktora çalışmasından üretilmiştir.

Personality and Five Factor Personality Traits: A Theoretical Framework

ABSTRACT

The aim of the study is to try to explain the concept of personality starting to take shape during puberty in terms of theory. The concept of peronality has always appeared to us as a frequently studied phenemonon since old times. Due to the fact that personality is individual, but distinctiveness is universal, the concept of personality continues to be the subject of research. Since personality is complex, it can be seen that there are numerous concepts trying to explain it. In this study, the concept of personality was studied within the framework of distinctive trait of personality concept widely used in the literature. For this purpose, primarily, personality and personality traits were referred, and then distinctive trait of personality theory was studied. The clarity factors of self control, adaptation, outwardness, neuroticism and development which are five factor personality traits taking place within distinctive trait of personality concept were explained. Afterwards, stability and flexibility, which are the top-level factors of five factors of personality traits in the literature, were discussed. As a result, it is seen that the studies about personality still maintain their actuality, and that personality continues to be the subject of study in many respects.

Keywords: Personality, Five Factor Personality Traits, Stability, Flexibility.

1.GİRİŞ

Kişilik, yapısının karmaşıklığından dolayı kişilik kavramı ortaya çıktığı zamandan beri tanımlanması güç bir olgudur. Kişilik kavramının bu güç durumundan dolayı eskiden beri araştırmacıların ilgi odağı olmaya devam etmiştir. Bireyin hem kendisini hem de diğerlerini tanıyabilmesinin önemli kilometre taşlarından birinin kişilik olduğu söylenebilir. Kişilik, bireyin bir bütün olarak duygusal, fiziksel, zihinsel özelliklerinin bir araya gelmesi ve yaşamdaki her davranış, tutum ve eylemin dışı vurumudur. Köroğlu ve Bayraktar (2011)'a göre kişilik, kişinin kendine göre bir farklılığının, belirgin özelliklerinin olması durumudur. Kişinin kendine özgü özelliklerinin bir birleşimidir. Kişinin, günlük yaşamda verdiği kendine has davranışsal tepkilerin ve tutumların oluşturduğu bir örüntüdür. Burada kişiliğin kendi içinde bir tutarlılığı ve öngürülebilir bir yanı vardır. Bir bireyin kişiliği tanımlanırken, belirgin özelliklerin olması söz konusudur, kişi toplum içinde bu özellikleri ile öne çıkmaktadır. Kişiliğin oluşma yolculuğunun merkezinde birey vardır. Bireyin anne ve babasının yetiştirme tarzları, yaşadığı duygular, karşılaştığı olaylar ve verdiği tepkiler kişiliğini etkilemekte ve oluşumunu sağlamaktadır (Burger, 2006). Kişiliğin oluşumunda hangi etkenlerin dominant olduğu hususunda iki tür düşünce öne çıkmaktadır. Birincisi kalıtım, ikincisi ise çevre ve toplumsal etkenlerin etkili olduğu şeklinde sıralanmaktadır (Burger, 2006). Murdock (2013), kişiliğin kalıtım, çevre ve bireyin yaratıcı davranışlarının bir sonucu olarak ortaya çıktığını, çok erken yaşlarda geliştiğini ve sonrasında da değişmeye yatkın olmadığını ifade etmektedir.

2. AMAÇ

Bu çalışmanın amacı kişilik kavramı, kişilik kavramını açıklayan kişilik özellikleri kuramı bağlamında açıklamaktır. Ayrıca kişilik özelliklerinin literatürde en geniş ölçekte ve güçlü bir şekilde açıklandığı ayırıcı kişilik kuramı, bu kuramın içinden türeyen beş faktör kişilik kuramını tüm boyutlarına ele almaktır. Daha sonra beş faktör kişilik kuramının daha üst düzey boyutlarla ele alındığı durağanlık ve esneklik üst düzey kişilik boyutları literatürdeki araştırmalar ışığında ele alınmıştır. Son olarak yukarıda ele alınan kavramlar, ilgili alanyazın çerçevesinde tartışılmıştır.

3.YÖNTEM

Bu çalışmada alan taraması yönteminden durum değerlendirme derleme yöntemi kullanılmıştır. Durum değerlendirme derlemesi, belli bir konuda oluşmuş yenilikleri veya gelişmişmeleri bulunan konum ve durum içinde değerlendirip sentezleyen derleme olarak tanımlanmaktadır (Yılmaz, 2004).

4. KİŞİLİK

Literatüre bakıldığında kişiliğe ilişkin çokça tanımın yer aldığı görülmektedir. Kişilik, anne ve babadan alınan genetik özellikler ve çevreyle etkileşim yoluyla şekillenen ve kolay değişmeyen nitelikler bütünüdür (Atkinson, Atkinson, Smith, Bem ve Nolen, 1990). Burger (2006), kişiliği bireyin kendisinden kaynaklanan tutarlı davranış kalıpları ve kişilik içi süreçler olarak tanımlar. Tutarlı davranış kalıplardan kast edilen amaç, bugün dışa dönük olan bir insanın yarın da dışa dönük olması ve her yerde aynı davranış kalıplarını göstermesidir. Kişilik içi süreçler ise, nasıl davranacağımızı ve ne hissedeceğimizi etkileyen ve içimizde gelişen bütün duygusal, güdüsel ve bilişsel süreçleri kapsar (Goldberg, 1993; McCrae ve Costa, 1997). Kişilikte bireyin yapıp ettiklerinde hem dışsal hem de içsel anlamda bir tutarlılığının olması beklenilmektedir.

Kişilik, bireyin davranışını ve düşüncesini belirleyen dinamik bir organizasyondur (Allport, 1961). Başka bir ifadeyle kişilik, kişilerin değişik durumlarda sergiledikleri kalıcı ve durağan/sabit özellikler olarak değerlendirilmektedir. Kişilik, bireyin ayırt edici davranış örüntülerini etkileyen, psikolojik nitelikler bütünüdür. Kişilik, bireyin çevre ile ilişki kurmasını sağlamakta ve benzer durumlarda aynı tepkileri vermesini sağlamaktadır (Gerrig ve Zimbardo, 2012). Kişilik, bireyin doğumla birlikte edindiği özelliklerle ile toplumsal yaşam içerisinde elde edilen özellikler olarak karşımıza çıkmaktadır. Literatüre bir bütün olarak bakıldığında, kişiliğin belirleyicisi olarak kalıtım ve çevresel faktörler öne çıkmaktadır (Atkinson ve Nelson ve Quick, 2003).

4.1. Kişilik Özellikleri

Kişilik özellikleri, belirli bir sürede oluşan ve nispeten tutarlı davranış biçimleridir (Augustine ve Larson, 2012; Digman, 1990). Kişilik özellikleri, kişiyi diğerlerinden ayırır ve kişinin gelecekteki davranışlarına yönelik tahminlerimizin dayanağını oluşturur (Atkinson ve diğ., 1990). West ve Grazian (1989), kişilik özelliklerimizin kalıcı olduğunu, zaman ve şartlara göre değişim göstermediğini belirtmektedirler. Bütün bu açıklamalar ışığında, kişilik özellikleri, bireyi diğerlerinden ayıran, tutarlı davranışlar ve bu davranışların kalıcı olması şeklinde değerlendirilebilir. Literatüre bakıldığında, kişilik ile ilgili birden fazla kuramın olduğu görülmektedir. Bu çalışmada kişilik özelliklerinin tanımlandığı ve içinden çıkan bir kuram olan, ayırıcı özellik yaklaşımı doğrultusunda kişilik incelenmeye çalışılmıştır (Burger, 2006).

5. AYIRICI ÖZELLİK KİŞİLİK KURAMI

Kişilikle ilgili literatüre bakıldığında, ayırıcı özellik kişilik yaklaşımının öne çıktığı görülmektedir. Bu yaklaşım, insanların davranışlarının nedenlerinden çok, kişiliği tanımlamaya ve davranışı kestirmeye odaklanmaktadır. Kişilik özellikleri teorisine göre, özellikler kişiliğin temel bileşenleri olup bireyin davranışlarını etkileyen, şekillendiren evrensel yapılardır (Goldberg, 1993; McCrae ve Costa, 1997). Ayırıcı özellik yaklaşımının ilk kuramcıları arasında gösterilen Gordon Allport, kuram ile ilgili ilk çalışmalarını 1921’de yapmıştır. Allport’tan sonra Henry Murray ve Raymond B. Cattel ayırıcı özellik yaklaşımı üzerinde çalışmalar yaparak kuramı daha ileri noktalara taşımışler (Burger, 2006). Ayırıcı özellik kişilik yaklaşımı, Allport (1925), Murray (1938) ve Cattel (1968) gibi araştırmacılar tarafından geliştirilerek oluşturulmuştur. Bu yaklaşımın içinde farklı kültürlerde ve değişik yaş gruplarında en çok kullanılan ve kavramlaştırılan yaklaşımın “Büyük Beş Faktör”, “Büyük Beşli”, “Beş Faktör Modeli” gibi farklı isimlerle anılan kuram olduğu görülmektedir. Beş faktör modelinin tutarlılığı ve kanıtlayıcılığı ile ilgili birçok farklı kültürde yapılan çalışmalar, modelin geçerliğini destekler yönde bulgular çıkmıştır (Burger, 2006; Costa ve McCrae, 1992; Digman, 1990; Goldberg, 1990; Noller, Law ve

Comrey, 1987). Bu durum, ayırıcı özellik kişilik kuramının görünürlüğünü ve literatürde daha fazla araştırma konusu olmasını sağlamıştır.

Ayırıcı özellik kişilik yaklaşımı geliştirilirken, öncelikle ayırıcı özellikleri belirlemek ve tanımlamak için bütün kişilik özellikleri bir yapı haline getirilmeye çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda kişilik tipleri, tipoloji sistemleri geliştirilmiştir. Buradan hedeflenen, kaç tip insan olduğunu saptamak ve her bireyin kişilik tipini belirlemektir. Örneğin Allport, insanın kişilik özelliklerini tanımlayan kırk binden fazla kelimenin İngiliz dilinde olduğunu ifade etmektedir (Burger, 2006). Ayırıcı özellik yaklaşımı, bireyin davranışını doğrudan ölçmez, belirli bir noktadan sonra, bireyin davranışını kestirmeye çalışır. Burada bireyleri karşılaştırarak davranışları hakkında değerlendirmelerde bulunma yaklaşımı öne çıkmaktadır. Ayırıcı özellik yaklaşımının bir diğer önemli niteliği, davranışların altında yatan nedenlerle fazla ilgilenmemesidir. Bu yaklaşım, bireyin neden o şekilde davrandığından çok, bireyin kişiliğini tanımlamaya ve davranışını kestirmeye odaklanır.

Ayırıcı özellik yaklaşımına göre kişilik, belirli bir durumda bir insanın ne yapacağını tahmin etmemizde önemli katkılar sunmaktadır (Burger, 2006). Allport'a göre özellik, çok çeşitli durumlarda hareket etmenin bir yatkınlığıdır. Kişiliğin özellikler bütünü bireyi diğerlerinden ayırır ve onu özgün kılar. Bu özellikler aynı zamanda, kişiyi yönlendirir ve ayırt ediciliğini ortaya çıkarır (Deary, 2009). Kişinin davranışlarının en kritik belirleyicisi çevresel şartlardan çok, kişilik yapılarıdır. Ayırıcı özellikler, göreceli olarak yaygınlaşmış ve durağanlaşmış nitelikler toplamıdır (Allport, 1961).

Ayırıcı özellik yaklaşımını geliştirenler arasında yer alan Henry Murray, her insanın psikolojik kökenli gereksinimlerinin olduğunu savunmaktadır. Psikolojik kökenli gereksinimleri, belirli bir durumda, belirli bir şekilde hazır bulunma olarak tanımlamıştır. Murray, her insanın gereksinimler hiyerarşisine sahip olduğunu ve bu hiyerarşiye göre hareket ettiğini ifade etmektedir. Bireyin kişilik özellikleri, içinde bulunduğu duruma bağlı olarak gelişim göstermektedirler (Burger, 2006). Raymond Cattel, birbirleriyle ilişkili kişilik özellikleri sınıflandırarak ve birbirinden farklılaşanları ayırarak kişiliğin temel yapısını belirlemiştir. Cattel, kişilik özelliklerini benzerlik ve farklılıklarına göre, faktör analizi tekniği ile gruplara ayırmıştır (Cooper, 2002; Burger, 2006).

Ayırıcı özellik kişilik yaklaşımı içinden çıkan, hem batı hem de doğu kültürlerinde geçerliliğini ve tutarlılığını kanıtlayan ve literatürde "Beş Faktör Kuramı" olarak adlandırılan yaklaşımın öne çıktığı görülmektedir (Digman, 1990; McCrae ve Terracciano, 2005; Demirbaş, 2014). Literatürde beş faktör modeli, özdenetim (conscientiousness), uyum (agreeableness), dışadönüklük (extraversion), nörotiklik (neuroticism) ve gelişime açıklık (openness to experience) boyutlarından oluşmaktadır. Beş faktör kişilik kuramı ve alt boyutlarına ilişkin detaylı açıklama aşağıda verilmiştir.

5.1.Beş Faktör Kişilik Kuramı

Beş faktör kişilik kuramı ile ilgili çalışmalar Allport (1936), Cattel (1943), Digman (1981) ile gelişerek devam etmiştir (Tappin, 2014). Ancak beş faktör modeli ile ilgili en geniş çalışmaların ve modelle ilgili ölçek geliştirilerek en büyük katkıların Costa ve McCrae (1985) tarafından yapıldığı şeklinde yorumlanabilir (McCrae ve Costa, 2007). Model ile ilgili sonraki çalışmalar, modelin farklı kültürlerdeki geçerliliği ve modelin güvenilirliği ile ilgili olduğu görülmektedir. Farklı etnik, yaş, cinsiyet grupları üzerinde yapılan çalışmalar modelin objektifliğini ortaya koymuştur. Beş faktör kişilik boyutları aşağıda sırasıyla açıklanmıştır.

5.1.1.Özdenetim (Conscientiousness)

Beş faktör modelinin özdenetim boyutunda, otokontrolü yüksek olma, temkinli davranma ve harekete geçmeden önce iyice düşünme gibi özellikler ön plana çıkmaktadır. Özdenetim kişilik özellikleri güçlü olan bireyler; çalışkan, hassas, dikkatli, sorumluluk sahibi olma, güvenilir ve bir şeyleri başarmak için güçlü iradeye sahip oldukları görülmektedir (Arthur ve Graziano, 1996; Costa ve McCrae, 1992).

Başka bir ifadeyle özdenetim etmeni, çalışkanlık, kurallara bağlılık, sebat ve temkinli olmak olarak da özetlenebilir (Somer, Korkmaz ve Tatar, 2002).

5.1.2.Uyum (Agreeableness)

Uyum etmeni, kişinin daha çok insancıl tarafını ifade etmektedir (Digman, 1990). Uyumlu olan insanlar, temelde fedakâr olarak değerlendirilmektedirler, kendilerinden önce başkalarını düşünürler. Sempatiklik, başkalarına yardımda isteklilik, güven, affedici olma, alçak gönüllük gibi özellikler uyum faktörünün özellikleri arasında sayılabilir (Costa ve McCrae, 1992b; John, Naumann ve Soto, 2008). Uyumun boyutları güven, dürüstlük, fedakârlık, alçakgönüllülük ve yeni şeylere açıklıktır (McCrae ve John, 1992). Uyum boyutu yüksek olan insanlar, güvenilir, yardımsever, merhametli, bağışlayıcı, sempatik, yumuşak kalpli, iyi huylu, iyi niyetli, duyarlı ve empatik olma eğilimini göstermektedir (McCrae ve John, 1992; McCrae ve Costa, 2003; Patrick, 2011). Kısaca, uyum boyutu, şefkat, nezaket, çıkarıcı olmayan, insanlarla işbirliğini seven, insanlara güvenen, güven veren ve fedakârlık gibi özellikler barındırmaktadır.

5.1.3.Dışadönüklük (Extraversion)

Dışadönüklük, literatürde üzerinde en çok çalışılan faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Dışadönüklük, bireyin enerjisini daha çok dış dünyaya yönlendirmesi olarak tanımlanmaktadır (Chauvin, Hermand ve Mullet, 2007). Dışadönük olan insanlar, girişken ve sosyal olarak nitelendirilmektedirler. Kolayca arkadaş edinme eğiliminde olan, hevesli, enerjik, maceracı, konuşkan ve açık sözlü olarak betimlenmektedirler (Rubenzer ve Faschinbaur, 2004). Benzer bir biçimde Watson, Clark ve Harkness (1994), dışadönük olan insanların aşırı derecede sosyal, aktif, enerjik, risk seven, hayat dolu ve olumlu duygular yaşama eğiliminde olduklarını belirtmişler. Öte yandan dışadönüklük boyutundan düşük puan alanlar, sessiz, soğuk, mesafeli, çekingen ve geri çekilmekle karakterize edilir (McCrae ve John, 1992). Dışadönüklük, iddialı ve etkileyici olmanın yanı sıra, ilişkilerinde rahat olma, liderlik özellikler, problem çözücü olma ve yenilikçi fikirlere sahip olma biçimde şeklinde nitelendirilmiştir (Zopiatis ve Constanti, 2012). Somer, Korkmaz ve Tatar (2002), dışadönüklüğü, canlılık, yarışmacı, coşku hali, girişkenlik olarak tanımlamışlar.

5.1.4.Nörotiklik (Neuroticism)

Nörotiklikliğin temel kavramları, kaygı, güvensizlik ve karamsarlıktır (Goldberg, 1990). Nörotiklik, nevrotik özellikleri yüksek olan kişilerde anksiyet, depresyon, dürtü ve kırılabilirlik, kendilerini kontrol etmede güçlük yaşama, duygularda aşırı değişiklik gibi özellikler görülmektedir (Costa ve McCrae, 1992a; Gunthrt, Cohen ve Armelli, 1999). Nörotiklik boyutu, sinirlilik, belirsizlik ve olumsuz duygular gibi özelliklerle şekillenmektedir (Goldberg, 1993). Öte yandan nörotiklik boyutu; dürtüsellik, savunmasızlık, düşmanlık, depresyon ve psikolojik kırılabilirlik gibi özellikleri de barındırdığı söylenebilir (Costa ve McCrae, 1992a). Benzer bir şekilde, nörotik boyutunun kendine güvensizlik, duygusal değişkenlik, gerginlik, kendini suçlama, umutsuzluk, hassas olma gibi temel nitelikler içerdiği değerlendirilmektedir (McCrae ve Costa, 1991; Somer ve diğ., 2002). Nevrotik olanlarda yaşam memnuniyeti düşüklüğü, içsel problemler, anne-baba ile sorunlar yaşama gibi durumlar öne çıkmaktadır (McKnight, Hubner ve Soldo, 2002). Nörotiklik boyutu güçlü olan insanlarda, aşırı ve değişken duygular, kararsızlık ve tedirgin bir ruh hali vardır.

5.1.5.Gelişime Açıklık (Openness To Experience)

Deneyime açık olan insanlar çeşitliliğe, yaratıcılığa ve hayal gücüne ilgi duymaya, sanat ve güzelliğe karşı duyarlıdır. Aynı şekilde yeni şeyler keşfetmekten ve denemekten korkmazlar (McCrae ve John, 1992). Gelişime açıklık boyutu, özgünlük, duygulara açıklık, yenilemeye açıklık, zeka ve düşünce esnekliği gibi kavramlarla da ifade edilmektedir (John ve Srivastava, 1999; DeYoung, 2006; McCrae ve Costa, 2003). Gelişime açıklık boyutu, bireysel ve entelektüel merak, özgünlük, yaratıcılık, yenilik ve estetiğe ilişkin beğenme gibi nitelikler ile tanımlanmaktadır (John ve Srivastava, 1999). Costa

ve McCrae (1992b) gelişime açıklığı, yeni düşüncelere açıklık, esneklik, değer, yeni yaşantılara hazır olmak şeklinde ifade etmişlerdir. Gelişime açıklık boyutu ile alakalı ölçeklerde düşük puan alan insanların, durağan, yeni şeylere kapalılık, rutin şeyleri yapmaya devam etme, çekingen, sanat ve estetiğe merakı olmayan özellikler taşıdıkları söylenebilir (McCrae ve Costa, 1991).

Beş faktör kişilik özellikleri birbirinden ayrı yapılar olarak kavramlaştırılmıştır (Goldberg, 1993). Ancak yapılan çalışmalar, beş faktör kişilik özelliklerinin, aslında birbirinden bağımsız olmadıkları ve bunun üst-düzey yapılar şeklinde tasarlandığını göstermiştir (DeYoung, Peterson ve Higgins, 2002; Digman, 1997). Literatürde üst düzey boyutlar, durağanlık (stability) ve esneklik (Flexibility) olarak kavramlaştırılmıştır (DeYoung, Peterson ve Higgins, 2002). Aşağıda, üst-düzey kişilik boyutları ve alt boyutları olan durağanlık ve esneklik ile ilgili detaylı açıklamalar verilmiştir.

6.ÜST DÜZEY KİŞİLİK BOYUTLARI (High-Order Personality Factors)

Son yirmi yıl boyunca kişilik özelliklerinin büyük beş faktör kişilik özellikleri olarak kavramlaştırıldığı ve psikologlar tarafından en çok tercih edilen model olarak görüldüğü söylenebilir (Costa ve McCrae, 1992a; Goldberg, 1993). Ancak son zamanlarda yapılan çalışmalar, beş faktör kişilik boyutunun, alt düzeydeki boyutlar arasındaki paylaşılan varyansın çoğunu hesaba katan iki üst düzey kişilik özelliklerinin varlığını ortaya çıkarmıştır (De Young, 2006; DeYoung, Peterson ve Higgins, 2002; Digman, 1997; Olson, 2005). Üst düzey kişilik özelliklerinin makul, sabit ve genetik temellerinin olduğu birçok araştırmayla kanıtlanmıştır (Jang, Livesley, Ando, Yamagata, Suzuki ve Angleitner ve diğ., 2006). Üst düzey kişilik faktörleri, Becker (1999) tarafından “büyük ikili” olarak adlandırılmıştır.

Literatürde üst düzey faktörler alfa (α) durağanlık ve beta (β) esneklik olarak tanımlanmıştır. Durağanlık; uyum, nörotiklik ve öz-denetim etmenlerden oluşurken, esneklik ise, gelişime açıklık ve dışadönüklük etmenlerini içermektedir (Digman, 1997; DeYoung, Peterson ve Higgins, 2002). Üst düzey kişilik boyutlarının birçok kültürde doğrulandığı ve uygun bir yapıda olduğu farklı araştırmalarla ortaya konulmuştur (Biesanz ve West, 2004; Ashton, Lee, Goldberg ve de Vries, 2009; Çiçek ve Aslan, 2019; Demirbaş, 2014; Rushton ve Irwing, 2008; Şimşek ve Köydemir, 2012; Vecchione, Alessandri, Barbaranelli ve Caprara, 2011). Aşağıda üst düzey kişilik faktörleri olan durağanlık ve esneklik detaylı bir şekilde açıklanmıştır.

6.1.Durağanlık (Stability)

Durağanlık üst düzey boyutu, durağanlık, uyum, nörotiklik ve öz-denetim boyutlarından oluşmaktadır. Kişiliğin sosyalleşme sürecini ve kendilik kontrolünü ifade etmektedir (DeYoung, 2006). Diğer bir tanımla, kişinin davranışsal ve psikolojik fonksiyonlarının organizasyonun durağanlığını, istikrarlı halini tanımlamaktadır (Hirsh, DeYoung ve Peterson, 2009). Literatüre bakıldığında, durağanlığın, davranışçı yaklaşımının sosyalleşme kavramı ile Freud’ın ego-kontrolü ile paralellik gösterdiği görülmektedir (DeYoung, 2010; Digman, 1997).

Durağanlık yönü güçlü olan insanlar, sosyal bakımdan uyumlu, duygusal tutarlılık ve olumsuz duygularla baş etmede başarılı olarak betimlenmektedirler (Chang, Connely ve Geeza, 2012; DeYoung, Peterson ve Higgins, 2002). Durağanlık, bireyin kişisel dengesinin gelişimini ve koruma gücünü açıklamaktadır. Bir yönüyle bireyin kişisel farkındalığının farkında olması, toplum tarafından sosyal olarak arzu edilen davranışları öğrenmesidir (DeYoung, Hasher, Djikic, Criger ve Peterson, 2007; Digman, 1997). Durağanlık, bireyin iş ve kişisel hedeflere ulaşmasındaki kararlılığını ve uyumlu sosyal ilişkilerini karakterize etmektedir. Durağanlık, bireyin kişisel değerini sağlama ile ilgilidir (DeYoung, 2010; DeYoung, Hasher, Djikic, Criger ve Peterson, 2007; Digman, 1997).

6.2.Esneklik (Flexibility)

Esneklik üst düzey boyutu, dışadönüklük ve gelişime açıklık boyutlarını içermektedir. Esneklik, bireyin çevreden gelen yeni bilgileri bir araya getirme ihtiyacını giderme ve yenilikçi olmak olarak açıklanabilir (DeYoung, 2006; Hirsh, DeYoung ve Peterson, 2009). Başka bir ifadeyle, esneklik, kişinin

yeni şeylere karşı bilişsel ve davranışsal olarak esnek olma eğilimini göstermesi, keşfetme yönünün güçlü olması ve yeni durumlara karşı kapalı olmamasıdır (DeYoung ve diğ., 2002). Literatürde esnekliğin, insancıl yaklaşımının kendini gerçekleştirme kavramıyla özdeşleştirildiği görülmektedir (Chang, Connely ve Geeza, 2012; Digman, 1997). Esneklik, kişinin çevresini değiştirebilme gücünü ve kontrol edebilme eğilimini ifade etmektedir (DeYoung ve diğ., 2007). Esnelik, temel kişilik eğilimlerinden, gelişim, yeni amaçları ve kendini gerçekleştirme tanımlar. Bir açıdan, bireyin çevresel yönlerini keşfetmesi ve çevresini değiştirebilme eğilimini karakterize etmektedir (DeYoung ve diğ., 2007; DeYoung, 2010; Digman, 1997).

7. TARTIŞMA ve SONUÇ

Literatür tarandığında beş kişilik faktör kuramı ve üst düzeyik kişilik boyutları olan durağanlık ve esneklikle ilgili birçok çalışmanın yapıldığı görülmektedir (Çiçek ve Aslan, 2019; Demirbaş, 2014). Çiçek ve Aslan (2019), lise öğrencileri üzerinde yaptıkları araştırmada, nörotiklik ve uyum alt testlerinde cinsiyet değişkenine göre, erkeklerin lehine anlamlı bir farklılık ortaya çıkmıştır. Benzer bir şekilde, Kural, Türkmen ve Dilek (2016), üniversite öğrencilerinin sosyal medya kullanımı ile kişilik özellikleri ilişkisinin araştırıldığı ve 243 öğrenci üzerinde uygulamanın yapıldığı çalışmada, cinsiyet değişkenine göre, nörotiklik etmeninde anlamlı bir farklılık ortaya çıkmıştır. Uçar ve Konal (2018), “Öğretmenler, lise ve üniversite öğrencilerinin narsizim kişilik özellikleri, benlik saygısı ve duygu gereksinimi arasındaki ilişkiler” adlı çalışmalarında, 506 kadın, 320 erkek olmak üzere 826 kişi üzerinde çalışma yapmışlar. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre, beş faktör kişilik ölçeğinin nörotiklik boyutunda, cinsiyet değişkenine göre erkeklerin kadınlardan daha yüksek puanlar aldıkları belirlenmiştir. Lehman, Denissen, Allemand ve Penke (2013) çalışmalarında, kadınların nörotiklik ve uyum alt ölçeklerinden aldıkları puanların, erkeklerin aldıkları puanlara göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı ortaya çıkmıştır. Benzer şekilde Schmitt, Realo, Voracek ve Allik (2008), çok geniş bir örneklem grubu (N=17.637) ve farklı kültürleri kapsayan çalışmalarında, kadınların nörotiklik ve uyum boyutlarında, erkeklerden daha yüksek puanlar aldıkları ortaya çıkmıştır.

Polatçı, Irk, Gültekin ve Sobacı (2017), “Psikolojik dayanıklılık ve kişilik özellikleri tatmin düzeylerini etkiler mi?” adlı çalışmalarında, 170 infaz memuru üzerinde yaptıkları uygulamada, nevroitiklik etmeninde, kadınların, erkeklerden daha yüksek puanlar aldıkları ve anlamlı bir farklılaşmanın olduğu belirlenmiştir. Ismatullina ve Voronin (2017), lise öğrencilerinin cinsiyet farklılıklarının, zekâ ve kişilik özellikleri arasındaki ilişkinin incelendiği araştırmada, 83 kadın ve 64 erkek olmak üzere, 147 ergen üzerinde yaptıkları uygulamada, beş faktör kişilik ölçeğinin nörotiklik ve uyum alt ölçeklerinde, cinsiyete göre anlamlı bir farklılık görülmüştür.

Polatçı ve Sobacı (2014), beş faktör kişilik ölçeğinin uygulandığı, kişilik özellikleri ve duygusal zeka düzeylerinin öğrenilmiş çaresizlik üzerinde etkisinin araştırıldığı ve farklı sınıf düzeylerindeki lise öğrencileri üzerinde yapılan çalışmada, elde edilen sonuçlara göre, sınıf değişkenine göre, öğrencilerin kişilik özellikleri anlamlı bir şekilde farklılaşmamıştır. Mammadov (2016), “Üstün zekalı öğrencilerin kişilik özellikleri ve akademik başarılarının sosyal-bilişsel ve duygusal değişkenlerle yordanması” adlı çalışmasında, 161 farklı sınıflardaki ortaokul ve lise öğrencileri üzerinde yaptığı uygulamada, dışadönüklük kişilik etmenin dışında, diğer bütün alt ölçeklerde sınıf düzeyine göre anlamlı bir farklılık saptanmamıştır. Şeker-Sır (2016), 1157 (327 erkek, 830 kadın) öğretmen adayı üzerinde yaptığı çalışmada, öğretmen adaylarının beş faktör kişilik ölçeğinden aldıkları puanların, sınıf değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı görülmüştür. Polatçı ve diğ. (2017), 170 infaz memuru üzerinde yaptıkları araştırmada, yaş değişkenine göre, gelişime açıklık etmeni puanlarının anlamlı bir şekilde farklılaştığı ortaya çıkmıştır. Benzer şekilde Lucas ve Donellan (2009), Soto, John, Gosling ve Potter’ın (2011) yaptıkları çalışmalarda, yaş değişkenine göre kişilik özelliklerinin anlamlı bir şekilde farklılaştığı saptanmıştır. Demirbaş (2014), “Üst-düzye kişilik ve yaşamda anlam: temel psikolojik ihtiyaçların

rolünü yapısal eşitlik modellemesi ile incelenmesi” çalışmasında üst düzey kişilik boyutlarının Türk lise örneğinde üst düzey kişilik boyutlarıyla yaşamda anlamın varlığı temel psikolojik ihtiyaçlar aracılığıyla sağlandığı ortaya çıkmıştır. Literatürde, durağanlığın itaat ve dışsallaştırılmış davranışlar (DeYoung, Peterson, Sequin ve Tremblay, 2008; De Young ve diğ., 2002) ile ilişkili olduğu, esnekliğin de kişisel gelişim ve sosyalleşme arasında pozitif bir bağın olduğu saptanmıştır (De Young ve diğ., 2002).

Sonuç olarak, kişilik bireyin hem doğuştan anne-babasından aldığı özellikler bütünü ve sonrasında hem sosyal ilişkiler hem de eğitim süreçleri içerisinde gelişen dinamik bir yapıdır. Bireyin kişilik özellikleri her ne kadar öznel ve kişiye ait olsa da, kişiliğin belli boyutlarda ve standart özellikler olarak tanımlanması, kişilere dönük yapılacak sağaltım çalışmalarında kolaylaştırıcı bir görev üstleneceği beklenilmektedir. Bu duruma binaen kişilik özelliklerinin öncelikle beş boyutta tanımlanması ve sonrasında bu beş boyutun kendi içinde kümeleşerek iki üst düzey boyut halinde sınıflandırılması önemlidir.

Kişilik ile ilgili çalışmaların giderek önem kazandığı bu dönemde, insanların kişilik özelliklerinin birbirine benzememeye başladığı, içinde buldukları benzer sosyal olgu ve davranışlardan dolayı birbirlerinden daha çok etkilendikleri ve aynı davranış örüntülerini sergiledikleri şeklinde değerlendirme yapılabilir. Bu noktadan yola çıkılarak, kişilik özelliklerinin literatürde üst düzey iki model halinde karşılık bulması ve durumun farklı kültür ve yaş gruplarındaki insanlarda da sınınmış olması, kişiliğe tanımına ilişkin yeni bir perspektifin gerekli olduğu gerçeğini ortaya çıkartmaktadır.

8.KAYNAKÇA

- Allport, G. W. (1961). *Pattern and growth in personality*. New York: Holt, Rinehart ve Winston.
- Arthur, W., & Graziano, W. G. (1996). *The five-factor model, conscientiousness, and driving accident involvement*. *Journal of Personality*, 64, 593-618.
- Atkinson, R. L., Atkinson, R. C., Smith, E. E., Bem, D. J., & Hoeksema, S. (1999). *Psikolojiye giriş*. (A. Yavuz, Çev.). İstanbul: Arkadaş Yayınları.
- Augustine, A. A., & Larson, R. J. (2012). Is a trait really the mean of states? similarities and differences between traditonal and aggregate assessments of personality. *Journal of Individual Differences*, 33(3), 131-137.
- Biesanz, J. C. & West, S. G. (2004). Towards understanding assessments of the big five: multitrait-multimethod analyses of convergent and discriminant validity across measurement occasion and type of observer. *Journal of Personality*, 72(4), 845–876.
- Burger, J. M. (2006). *Kişilik: Psikoloji biliminin insan doğasına dair söyledikleri*. (İ.D. Ergüvan-Sarioğlu, Çev.). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Chang, L., Connelly, B. S. & Geeza, A. (2012). Separating method factors and higher order traits of the Big Five: a meta-analytic multitrait-multimethod approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 102(2), 408–426.
- Chauvin, B., Hermand, D., & Mullet, E. (2007). Risk Perception and Personality Facets. *Risk Analysis*, 1, 171-185.
- Costa, P. T., & McCrae, R. R. (1992a). Normal personaltiy assessment in clinical practice: The neo personality inventory. *Psychological Assessment*, 4, 5-13.
- Costa, P. T., & McCrae, R. R. (1992b). Four ways five factors are basic. *Personality and Individual Differences*, 13, 653–665.

- Çiçek, İ., & Aslan, A. E. (2019). Kişilik ile Ayrışma Bireyleşme Arasında Akran İlişkilerinin Aracılığı. *Itobiad: Journal of the Human & Social Science Researches*, 8(4), 2642-2671
- Deary, I. J. (2009). *The trait approach to personality*. In Corr, P. J., & Matthews G. (Edit.). *The combridge handbook of personality psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Demirbaş, N. (2014). Üst-düzey kişilik ve yaşamda anlam: temel psikolojik ihtiyaçların rolünün yapısal eşitlik modellemesi ile incelenmesi. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- DeYoung, C. G. (2006). Higher-order factors of the big five in a multi-informant sample. *Journal of Personality and Social Psychology*, 91(6), 1138–51.
- DeYoung, C. G. (2010). Toward a theory of the big five. *Psychological Inquiry*, 21(1), 26-33.
- DeYoung, C. G., Hasher, L., Djikic, M. Criger, B., & Peterson, J. B. (2007). Morning people are stable people: Circadian rhythm and the higher-order factors of the Big Five. *Personality and Individual Differences*, 43, 267–276.
- DeYoung, C. G., Peterson, J. B. & Higgins, D. M. (2002). Higher-order factors of the Big Five predict conformity: Are there neuroses of health? *Personality and Individual Differences*, 33(4), 533–552.
- DeYoung, C. G., Peterson, J. B., Séguin, J. R. ve Tremblay, R. E. (2008). Externalizing behavior and the higher order factors of the Big Five. *Journal of Abnormal Psychology*, 117(4), 947–53.
- Digman, J. M. (1990). Personality structure: emengence of the five-factor model. *Annual Review of Psychology*, 41, 417-440.
- Digman, J. M. (1997). Higher-order, factors of the Big Five. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73, 1246-1256.
- Gerrig, R. J., & Zimbardo, P. G. (2012). *Psikolojiye giriş-psikoloji ve yaşam*. (G. Sart, Çev.). Ankara: Nobel Yayınları.
- Goldberg, L. R. (1990). An Alternative “description of personality”. The big–five factor structure. *Journal of Personalitiy and Social Psychology*, 59, 1216-1229.
- Goldberg, L. R. (1993). The Structure of Phenotypic Personality Traists. *American Psychologist*, 48(1), 26-34.
- Graziano, W. G., & Tobin, R. M. (2002). Agreebleness: Dimension of personality or social desirability artifact? *Journal of Personality*, 70, 695-728.
- Gunthert, K. C., Cohen, L. H., & Armelli, S. (1999). The role of neuroticism in daily stress and coping. *Journal of Personality and Social Psychology*, 77, 1087-1100.
- Hirsh, J. B., DeYoung, C. G., & Peterson, J. B. (2009). Metatraits of the Big Five differentially predict engagement and restraint of behavior. *Journal of Personality*, 77(4), 1085-1102.
- Ismatullina, V., & Voronin, I. (2017). Gender differences in the relationships between Big Five personality traits and intelligence. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 237, 638-642.
- Jang, K. L., Livesley, W. J., Ando, J., Yamagata, S., Suzuki, A., Angleiner, A., Ostendorf, F., Riemann, R., & Spinath, F. (2006). Behavioral genetics of the higher-order factors of the Big Five. *Personality and Individual Differences*, 41, 261–272.
- John, O. P., & Srivastava, S. (1999). *The big five trait taxonomy: History, measurement and theoretical perceptives*, 102-138. In *Hadbook of Personality*, (Ed. Pervin, L. A., & John, O.P). New York: The Guilford Press.
- John, O. P., Naumann, L. P., & Soto, C. J. (2008). *Paradigm shift to integrative big five trait taxonomy: History, measurement and conceptual issues, in handbook of personality: Theory and research*. New York: The Guildford Press.
- Köroğlu, E., & Bayraktar, S. (2011). Kişilik bozuklukları. Ankara: HYB Basım Yayın.

- Lehmann, R., Denissen, J. J., Allemand, M., & Penke, L. (2013). Age and gender differences in motivational manifestations of the Big Five from age 16 to 60. *Developmental Psychology*, 49(2), 365–483.
- Lucas, R. E., & Donnellan, M. B. (2009). Age differences in personality: Evidence from a nationality representative Australian sample. *Developmental Psychology*, 45(5), 1353–1363.
- Mammadov, S. (2016). *Personality predictors of academic achievement in gifted students: Mediations by socio-cognitive and motivational variables*. (Unpublished Doctoral Thesis), College of William and Mary, Virginia.
- McCrae, R. R. & Costa, P. T. (1991). The NEO personality inventory: Using the five-factor model in counseling. *Journal of Counseling and Development*, 69(4), 367–372.
- McCrae, R. R. (2009). *The five factor model of personality traits: consensus and controversy*. In Corr, P. J., & Matthews G. (Edit.). *The Cambridge handbook of personality psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- McCrae, R. R., & Costa, P. T. (1997). Personality trait structure as a human universal. *American Psychologist*, 52(5), 509-516.
- McCrae, R. R., & Costa, P. T. (2003). *Personality in adulthood: A five-factor theory perspective* (2nd ed.). New York: Guilford.
- McCrae, R. R., & Costa, P. T. (2007). Brief versions of the NEO-PI-3. *Journal of Individual Differences*, 28(3), 116-128.
- McCrae, R. R., & John, O. P. (1992). An introduction to the Five-Factor Model and its applications. *Journal of Personality*, 60(2), 175-215.
- McCrae, R. R., & Terracciano, A. (2005). Universal features of personality traits from the observer's perspective: Data from 50 cultures. *Journal of Personality and Social Psychology*, 88(3), 547-561.
- Murdock, N. L. (2013). Psikolojik danışma ve psikoterapi kuramları. (Çev. Ed. Akkoyun, F.). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Nelson, D., & Quick, J. C. (2003). *Organizational behavior: Foundations, realities, and challenges*. Ohio: SouthWestern.
- Noller, P., Law, H., & Comrey, A. L. (1987). Cattell, Comrey, and Eysenck personality factors compared: More evidence for the five robust factors?. *Journal of Personality and Social Psychology*, 53, 775-782.
- Olson, K. R. (2005). Engagement and self-control: Superordinate dimensions of big five traits. *Personality and Individual Differences*, 38(7), 1689-1700.
- Patrick, C. L. (2011). Student evaluations of teachings: Effects of the big five personality traits, grades and the validity hypothesis. *Assessment and Evaluations in Higher Education*, 36(2), 239-249.
- Polatçı, S., & Sobacı, F. (2014). Öğrencilerin öğrenilmiş güçlülük düzeyleri üzerinde kişilik özellikleri ve duygusal zekâ düzeylerinin etkisini belirlemeye yönelik bir araştırma. *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(4), 50-71.
- Polatçı, S., Irk, E., Gültekin, Z., & Sobacı, F. (2017). Psikolojik dayanıklılık ve kişilik özellikleri tatmin düzeyini etkiler mi?. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29(4), 553-578.
- Rubenzler, S. J., & Faschingbauer, T. R. (2004). *Personality, character & leadership in the white house: Psychologists assess the presidents*. Washington: Brassey's Inc.

- Rushton, J. P. & Irwing, P. (2008). A general factor of personality (gfp) from two meta- analyses of the big five: Digman (1997) and Mount, Barrick, Scullen, and Rounds (2005). *Personality and Individual Differences*, 45(7), 679–683.
- Schmitt, D. P., Realo, A., Voracek, M., & Allik, J. (2008). “Why can’t a man be more like a woman? Sex differences in big five personality traits across 55 cultures”: *Journal of Personality and Social Psychology*, 96(1), 118–118.
- Somer, O., Korkmaz, M., & Tatar, A. (2002). Beş faktör kişilik envanteri’nin geliştirilmesi-1: Ölçek ve alt ölçeklerin oluşturulması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 17(49), 21–33.
- Soto, C. J., John, O. P., Gosling, S. D., & Potter, J. (2011). Age differences in personality traits from 10 to 65: Big Five Domains and Facets in a large cross-sectional sample. *Journal of Personality and Social Psychology*, 100(2), 330-348.
- Şimşek, Ö. F., & Koydemir, S. (2012). Linking metatraits of the big five to well-being and ill-being: Do basic psychological needs matter? *Social Indicators Research*, 112(1), 221–238.
- Tappin, R. M. (2014). *Personality traits, the interaction effects of education, and employee readiness for organizational change: A quantitative study*. (Unpublished Doctoral Thesis), Capella University, Minneapolis.
- Uçar, M. E., & Konal, B. (2018). Öğretmenler ile lise ve üniversite öğrencilerindeki narsisizm kişilik özellikleri benlik saygısı ve duygu gereksinimi arasındaki ilişkiler. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(14), 92-136.
- Vecchione, M., Alessandri, G., Barbaranelli, C., & Caprara, G. (2011). Higher-order factors of the big five and basic values: empirical and theoretical relations. *British Journal of Psychology*, 102(3), 478–98.
- Vitaro, F., Boivin, M., & Bukowski, W. M. (2009). *The role of friendship in child and adolescent psychosocial development*. In K. H. Rubin, W. M. Bukowski, & B. Laursen (Eds.), *Social, Emotional, and personality development in context. Handbook of peer interactions, relationships, and groups* (pp. 568-585). New York: Guildford Press.
- Watson, D., Clark, L. A., & Harkness, A. R. (1994). Structures of personality and their relevance to psychopathology. *Journal of Abnormal Psychology*, 103, 18-31.
- West, S. G., & Graziano, W. G. (1989). Long-term stability and change in personality: An introduction. *Journal of Personality*, 57(2), 175-193.
- Yılmaz, O. (2004). Sağlık bilimlerinde süreli yayıncılık. İçinde Bilimsel süreli yayınlarımız ve Türk tıp dizini. Yılmaz, O. (Ed.). Ankara: Tübitak Matbaası.
- Zapiatis, A., & Constanti, P. (2012). Extraversion, openness and conscientiousness. *Leadership and Organization Development Journal*, 33(1), 86-104.